

Intellektuelt fyrtårn gået bort

Amos Oz (1939–2018)

NEKROLOG

DOI: <https://doi.org/10.30752/nj.79854>

Ét af Israels bedste bud på en kandidat til en Nobelpris er gået bort. Amos Oz var kendt for sine selvbiografiske selvgrublerier og refleksioner over det israelske samfunds muligheder og umuligheder. Hans markante synspunkter gav ham et ry som ”højroestet kritiker”. Han blev 79 år gammel.

Amos Oz blev født i 1939 som Amos Klausner i en familie af lærde i Jerusalem og voksede op i et højreorienteret zionistisk miljø. Faren (litteraturforskeren Yehuda Aryeh Klausner) var af litauisk herkomst, moren (Fania) af polsk.

Han opponerede tidligt mod forældrenes værdier. Så snart han kunne, ”flygtede” han hjemmefra og gjorde bevidst det modsatte af faren. Han blev venstreorienteret og drog til Kibbutz Hulda. Her ændrede han efternavn til Oz, en symbolsk handling; *oz* (ֹז) betyder ’styrke’. I kibbutzen besluttede han, at han ville være forfatter og gik i gang med at skrive. Han endte med at blive verdensberømt og få prestigefyldte priser som Goetheprisen i Tyskland og Tolstoyprisen i Rusland.

Trods Oz’ format viser det sig imidlertid i en rundspørge, at hans bøger – der er fulde af virkelighedshistorie og kultur – *ikke* bliver læst i israelske grundskoler, og kun i begrænset omfang i gymnasierne. Dels er Oz i konkurrence med mange andre forfattere,

Flemming André Philip Ravn

Amos Oz i samtale med det danske dagblad Politikens daværende litteraturekspert, Bjørn Bredal, ved et arrangement i Den sorte Diamant (Det Kongelige Bibliotek) i København 2014. Foto: Flemming André Philip Ravn.

der kan læses; dels er det svært at få børn og unge til at læse ”rigtige” bøger. Det er ingen tvivl om, at Oz er en mesterlig forfatter, men dette er samtidigt et tosidet sværd. Bagsiden er, at sproget i hans bøger muligvis er for komplekst og for *high-brow* for mange unge i dag. Desuden kan nogle af hans ældste bøger måske virke gammeldags på nutidens unge (Yanko 2018).

Oz' virke og forfatterskab

Amos Oz' bøger er substantielle, tematiske og velformulerede. Skønt hans skrivelser som regel tager udgangspunkt i noget meget israelsk, ikke kun miljøet og atmosfæren, men også israelske karaktertyper og problemstillinger, byder hans fiktion alligevel på almenmenneskelige historier og universelle temaer. Oz havde en i jungiansk forstand *arketypisk* (og dermed en lidt gammeldags, machopræget og konfliktfyldt) tilgang i skildringen af forviklingerne mellem kønnene.

Som person var Oz kontroversiel, vellidt af mange, og måske forhadet af lige så mange. I debatten var han ofte en polemiker med en metodisk tilgang, der var intellektuelt skarp, uanset om man var enig med ham eller ej. Israels vanskelige eksistentielle og geopolitiske situation synes omnipræsent i de fleste, hvis ikke alle, hans skrivelser.

Stefana Sabin (2018) taler om sammenhængen mellem Israels virkelighed og den omskabte virkelighed i Oz' fiktion, hvor igennem han afdækker menneskers følelsesmæssige forviklinger, deres kærlighed og had, lidelse og indviklede psykosociale mønstre.

Amos Oz besad en særpræget moralisme og ytrede sig gerne i debatten. Han ejede en stor ildhu uden at være fanatisk. Faktisk ytrede han sig ofte *imod* fanatismen. I de senere år søgte han at "dissekere" fanatismens væsen, ikke mindst i bogen *Shalom laqanna'im* (שלום לקנאים) (*Dear Zealots: Letters from a Divided Land*) fra 2017. Oz erklærede, at han var "bange" for alle slags fanatikere: jihadister, ISIS, nationalistiske hinduer, ekstremister, nye yderliggående europæiske populistere, fanatiske veganere såvel som jødiske bosættere i Hebron (Cremonesi 2017).

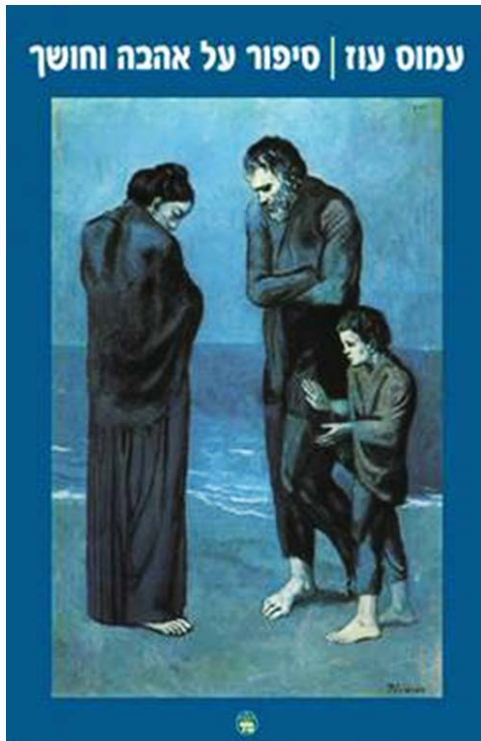
Drømme og konflikter

Givetvis inspireret af *post-colonial theory* mente Oz, at jøder såvel som palæstinensere tilhørte hver deres flygtningelejr. Begge lejre har legitime krav på *Eretz Israel*, og de har ingen andre steder at gå hen. For Oz var Staten Israel resultatet af en ideologisk drøm, et velment og nødvendigt zionistisk eksperiment. I Oz' øjne delvis feljslugen – han har engang udtalt: "Med drømme er det desværre således, at virkeliggørelsen af dem ofte fører til et andet resultat, end man havde håbet på eller kunne have forudset" (Ravn 2011).

Selv var han en sekulær, idealistisk venstrefløjsszionist. I Palæstina-konflikten opfordrede Amos Oz til dialog og tilbageholdenhed. Han var én af de første, der advokerede for en tostatsløsning og blev af mange opfattet som et talerør for fred (Kershner 2018).

Oz var en skarp analytiker af forholdene i Mellemøsten. Han vidste, at den mellemøstlige vulkan når som helst kan komme i udbrud i en region med hyppig uro, sekterisk vold og sine steder mangel på menneskerettigheder. Desårsag troede han ikke på et fleretrinsk samfund, men derimod på *autonomi* (selvforvaltning) for både jøder og palæstinensere i en tostatsløsning, hvert folk i egen stat. En sådan løsning, mente han, kunne bedst garantere det jødiske folks overlevelse i regionen. På samme tid var han ikke blind for, at varig fred kunne have en pris i form af territorial afgivelse (Cohen 2015; Cremonesi 2017).

Som udpræget venstreorienteret var hans udtalelser om Israels forhold til palæstinenserne ofte en torn i øjet på højreorienterede israelere, som mente at Oz gik for langt i sine indrømmelser. Nogle anså ham for at være en forræder – en etiket han mærkeligt nok tog til sig, althens han filosoferede over dette ords betydning, bl.a. i romanen *Habshoráh al-pí Jehudáh* (הבשורה על-פי יהודה) (*Judas*) fra 2014 (Cohen 2015; Beckerman 2016; Kershner 2018).

Omslaget til Amos Oz' selvbiografiske roman *Sippur al ahavah vechoshkeh* (סיפור על אהבה וחושך) (*A Tale of Love and Darkness*) fra 2002.

Kritik af staten Israel er legitim, men hvis man siger, at Israel skal udryddes, krydser man over en grænse, hvor kritik bliver antisemitisme, mente Oz (Ynet 2018).

Givetvis kan Oz ikke karakteriseres som upatriotisk, men *ivrit* – det hebraiske sprog – var Oz' sande fædreland. En holdning, der også kommer til udtryk i bogen *Jews and Words*, som han skrev sammen med sin datter, Fania (Oz and Oz-Salzberger 2014). Heri filosoferer de over jødisk og israelsk *identitet* som noget primært tekstuel.

Statsminister Benjamin Netanyahu (Likud) har udtalt, at han – på trods af Oz' stærkt venstredrejede politiske engagement – beundrede ham for hans bidrag til det hebraiske sprog og fornyelse af hebraisk litteratur (Kershner 2018). Dette synspunkt deler jeg, og Oz' bortgang er et tab for israelsk kultur.

Œuvre littéraire

Oz' forfatterskab tog sin begyndelse i 1965 med bøgerne *Artzót hatán* (ארצות התי) (*Where the Jackals Howl*) og *Maqóm achér* (מקום אחר) (*Elsewhere*), efterfulgt af *Micha'él shellí* (מיכאל שלי) (*My Michael*) i 1966. Sidstnævnte sikrede ham hans litterære gennembrud.

I 1960'erne studerede han litteratur og filosofi ved Det hebraiske Universitet i Jerusalem og siden i Oxford. Hjemvendt sluttede han sig til fredsbevægelsen *Shalom Achshav* (שלום עכשיו) (*Peace Now*) sammen med forfatterkollegerne A. B. Yehoshua og David Grossman.

Ud over sin sproglige virtuositet på hebraisk var Oz en dygtig historiefortæller og, som nævnt, god til at fiktionalisere mellemmeneskelige relationer. Kollektivlivet i kibbutzen var ofte genstand for Oz' interesse. For Oz var kibbutzen en ideel scene at studere for at få indsigt i menneskets natur. Således skidrer novellesamlingen *Tmunót michajej hakfar* (תמונות מחיי הכפר) (*Scenes from Village Life*) fra 2009 dagligdagens repetitive trummerum såvel som samliv, diversitet, konflikter, tålmodighed og ikke mindst længsler.

I Kibbutz Hulda boede Amos Oz som fuldgyldigt medlem indtil 1986, da han sammen med sin hustru og tre børn flyttede til Arad. I sine sidste år boede han i Tel Aviv.

Ikke alt var fløj, roser og lavendler i Oz' liv – der var megen smerte. Yair Mazor (2002: 6) sammenligner Oz med Agnon:

Yet in both Agnon's and Oz's fiction, no one attempts to drive away the darkness, no one sings light-drenched optimistic Hanukkah songs. In the deepest regions of Agnon's and Oz's fiction, darkness reigns, savagery rages furiously, and unbridled desires shriek hoarsely like baleful banshees. The demonic vein never ceases to pulsate with violence and hostility.

Fra citatet kan vi særligt bide mærke i dette, at et dybt mørke udgør kernen i flere af Oz' skrifter. En syrlig realisme, der kan fremstå som en dyb pessimisme. Mørket beretter Oz med brutal ærlighed om i sin måske mest populære roman *Sippúr al ahaváh vechóshekkh* (סיפור על אהבה וחושך) (*A Tale of Love and Darkness*) fra 2002. Den foregår bl.a. i de sidste år af det britiske mandat og de første år efter Staten Israels oprettelse, men bogen er tillige en slags krønike om hans slægts historie i Østeuropa gennem flere århundreder.

I bogen beretter Oz, hvorledes han som 12-årig blev dybt mærket, da moren begik selvmord. Selvmordet var urtraumet og op-havet til et livsonde, en gribende følelse af at være forladt og uelsket, der hos Oz gik over i vrede, selvhad og skyldfølelse. Fra da af bebrejdede han evindeligt moren, Fanny, at hun havde forladt ham og faren. Han opfat-tede det som et udtryk for forræderi. Først sent i livet magtede han at skifte perspektiv og begynde at forstå morens smerte.

Sippúr al ahaváh vechóshekkh er en mange-facetteret selvbiografi. Den er Oz' mest solgte bog. Romanen blev filmatiseret i 2015 i en hebraisksproget film, instrueret af Natalie Portman, som også spillede moren (Fanny) i filmen.

150 sider i bogen handler om byen Rovno (nu Rivne i Ukraine). Oz' morfar ejede en mølle i Rovno, men moren tog til Israel. Hun begyndte at lide af dybe depressioner og begik selvmord, blandt andet i kølvandet på nyhederne om hendes europæiske families udslættelse under Holocaust. Oz skriver følgende beretning om udryddelsen af jøderne i morens fødeby (2002: 251):

ובשנת ארבעים ושלוש או בשנת ארבעים וארבע, אם לא לפני כן, הלוא כבר נודע לה שכולם נרצחו שם. ליד רובנו. כבר היה מי שבא וסיפר איך גרמנים וליטאים ואוקראינים, באיומי תת־מקלעים, הצעידו את כל העיר, בנעריה ובזקניה, ליער סוסנקי: זה

היער שאליו אהבו וכולם לצאת תמיד לטיולי טבע בימים היפים, למשחקי צופים, למדרונות־שיר, ללינות־לילה בתוך שקי שינה על גדת הפלג תחת שמי הכוכבים. ושם, ביער סוסנקי, בין עופאים וציפורים ופטריות ודמדמניות וגרגרי יער, ירו הגרמנים והרגו על שפת הבורות, בתוך ימים, כעשרים וחמישה אלף נפש.

Og i 1943 eller 1944, hvis ikke tidligere, mon ikke hun [*moren*] på dette tidspunkt var blevet fortalt, at alle var omkommet dér. Uden for Rovno. Allerede da var der kommet nogen og havde fortalt hende, hvorledes tyskere, litauere og ukrainere, med pegende maskingeværer, havde marcheret hele byen, unge såvel som gamle, ud i Sosenki-skoven. Det var den skov, som de alle sammen på smukke dage elskede at tage ud i på naturudflugter, til spejderlege, til sang på skråningerne, til en overnatning i soveposer på bredden af bækken under den bare stjernehimmel. Og dér, i Sosenki-skoven, mellem kviste og fugle, svampe, ribs og skovbær, skød og dræbte tyskerne, i løbet af to dage, cirka 25 000 sjæle på kanten af huller i jorden. (Egen oversættelse)

Oy vey, hele morens familie blev udryddet. Dette var en primær grund til morens sorg, der ubearbejdet førte til depression og siden selvmord. Og alle disse ting påvirkede barnet Amos Oz på en dybdegående psykologisk og livsændrende måde.

Amos Oz var ikke blot forfatter; han underviste en årrække i hebraisk litteratur ved Ben-Gurion Universitetet i Beersheva. En væsentlig del af hans *œuvre littéraire* er oversat, herunder med held til nordiske sprog, bl.a. af nu afdøde hebraist og semitolog, Hanne Friis, hvis fremragende oversættelser (af Oz og andre) fra hebraisk til dansk jeg gerne vil ære ved denne lejlighed. Amos Oz selv ville ikke have nogen anden end Hanne Friis til

sine danske oversættelser hos Gyldendal, så godt passede deres arbejdskemi.

En stor israelsk stemme er død: Amos Oz var et fyrtårn – ej blot i samtidig hebraisk litteratur, men i Israels intellektuelle liv. Hans litterære stil og hans historier tiltrak stor opmærksomhed fra både læsere og kritikere. Oz' arv lever videre blandt andet i form af hans mange hebraisksprogede bøger, herunder mere end et dusin romaner, noveller samt omkring 500 artikler og essays – hvoraf en stor del er oversat til ikke færre end 45 sprog. ■

FLEMMING ANDRÉ PHILIP RAVN

dansk sprogforsker, hebraist, lektor og forfatter

Referencer

- Beckerman, Gal, 2016. "Amos Oz on his novel 'Judas,' which challenges views of a traitor", *The New York Times*, 18.11.2016, <<https://www.nytimes.com/2016/11/19/books/amos-oz-on-his-novel-judas-which-challenges-views-of-a-traitor.html>> (besøgt 29.1.2019)
- Cohen, Roger, 2015. "Opinion: A time for traitors", *The New York Times*, 2.1.2015, <<https://www.nytimes.com/2015/01/03/opinion/a-time-for-traitors.html>> (besøgt 29.1.2019)
- Cremonesi, Lorenzo, 2017. "Amos Oz: «Più di Trump temo i fanatici non solo arabi»", interview med Amos Oz, *Corriere della Sera*, 11.12.2017, <https://www.corriere.it/esteri/17_dicembre_12/piu-trump-temo-fanatici-non-solo-arabi-9a449bca-deb1-11e7-b187-5e2bcfb79ac2.shtml> (besøgt 1.1.2019)
- Kershner, Isabel, 2018. "Amos Oz, Israeli author and peace advocate, dies at 79", *The New York Times*, 28.12.2018, <<https://www.nytimes.com/2018/12/28/obituaries/amos-oz-dead.html>> (besøgt 29.1.2019)
- Mazor, Yair, 2002. *Somber Lust: The Art of Amos Oz* (Albany NY, State University of New York Press)
- Oz, Amos, 1965a. *Artzót batán* (התן ארצות) (*Where the Jackals Howl*) (Jerusalem, Keter)
- 1965b. *Maqóm achér* (מקום אחר) (*Elsewhere*) (Jerusalem, Keter)
- 1966. *Micha'el shellí* (מיכאל שלי) (*My Michael*) (Jerusalem, Keter)
- 2002. *Sippúr al ahaváh vechóshekh* (סיפור על אהבה וחושך) (*A Tale of Love and Darkness*) (Jerusalem, Keter)
- 2009. *Tmunót michajéj hakfár* (תמונות מהיי הכפר) (*Scenes from Village Life*) (Jerusalem, Keter)
- 2014. *Habshoráh al-pí Jehudáh* (הבשורה על-פי יהודה) (*Judas*) (Jerusalem, Keter)
- 2017. *Shalóm laqanna'im* (שלום לקנאים) (*Dear Zealots: Letters from a Divided Land*) (Jerusalem, Keter)
- Oz, Amos, and Oz-Salzberger, Fania, 2012. *Jews and Words* (New Haven CT, Yale University Press)
- Ravn, Flemming, 2011. "Duen fra den israelske ørken", *Udsyn: Tidsskrift for jødisk liv, Israel og Mellemøsten*, 26(2), pp. 9–11
- Sabin, Stefana, 2018. "Amos Oz: Der Geschichtenerzähler als Homo politicus", *Neue Zürcher Zeitung*, 28.12.2018 <<https://www.nzz.ch/feuilleton/schriftsteller-amos-oz-verstorben-ld.1448051>> (besøgt 1.1.2019)
- Yanko, Adir 2018. "Tzarikh letargém otó latalmidím: Jetzirotáv shel Amós Oz nidcheqú mitokhnit halimmudím", *Yedioth Ahronot*, 30.12.2018, <<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5436231,00.html>> (besøgt 1.1.2019)
- Ynet 2018. "Hasofér Amós Oz halákh le'olamó" (הסופר עמוס עוז הלך לעולמו), *Yedioth Ahronot*, 28.12.2018, <<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5357793,00.html>> (besøgt 1.3.2019)